

Wojciech Budzisz

Spadkobiercy wojewody wileńskiego Dowgirda

Rocznik Lituanistyczny 2, 23-45

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Budzisz

Nowy Tomyśl

Spadkobiercy wojewody wileńskiego Dowgirda

Zarys treści

Artykuł przedstawia losy majątku pozostałego po wojewodzie wileńskim Janie Dowgirdzie. Tylko część odziedziczyli spadkobiercy: syn Andruszko Dowgirdowicz oraz dwie córki: Anna (Anuszką), żona najpierw Juszki Gojcewicza, a następnie Iwana Ilinicza, i Olena (Oluszką), żona kniazia Pietka Świrskiego. Dalsze losy posagów otrzymanych przez córki Dowgirda i odziedziczonych przez ich dzieci są doskonałym przykładem budowania lub deprecjacji znaczenia rodzin ich mężów.

Abstract

The article presents the fate of the property left by Jan Dowgird (Jonas Daugirdas), Palatine of Vilnius. Only a part of his possessions was inherited by his descendants: son Andruszko Dowgirdowicz and two daughters: Anna (Anuszką), married first to Juszko Gojcewicz, then to Iwan Ilinicz, and Olena (Oluszką), wife of kniaz Pietko Świrski. The fate of the estates given to these daughters and inherited by their children is a perfect example of establishing or depreciation of the importance of the respective families of their husbands.

Słowa kluczowe: Jan Dowgird, spadkobiercy, Świrscy, Iliniczowie, Niemirowiczowie

Keywords: Jan Dowgird, heirs, Świrski family, Ilinicz family, Niemirowicz family

Wstęp

Rozpoczęte za Witolda rozdawnictwo dóbr dla najbliższego otoczenia władcy było na jeszcze większą skalę kontynuowane przez jego następców. Od końca XIV w. powstawały i rosły fortuny wielu rodów. Bazujące na nadaniach z XIV i XV w. rody dzieliły się na rodziny, z których niektóre przetrwały do okresu rozbiorów, a niektóre nawet do dnia dzisiejszego. W wielu przypadkach następowało rozdrobnienie rodzinnego majątku pomiędzy licznie rozrodzonymi potomkami. Większość jednak spośród tych rodzin wygasła w linii agnacyjnej, a ich majątki przeszły na rodziny z nimi spowinowacone. Spory pomiędzy spadkobiercami (głównie szwagrami) prowadziły czasem do zupełnego rozdrobnienia zgromadzonych dóbr

(było to równocześnie powodem rozdzielania rodzinnych archiwów, dotyczących posiadanych dóbr, a często w konsekwencji prowadziło do ich zaginięcia). Jeśli udało się uniknąć nadmiernych podziałów, to ta baza majątkowa stawała się podstawą utrzymania, a nawet kariery kolejnych rodzin.

Niniejszy artykuł jest próbą przeanalizowania faktycznego przebiegu powyższych procesów na przykładzie wojewody wileńskiego Dowgirda i jego bezpośrednich potomków. O samym Dowgirdzie posiadamy stosunkowo niewiele wiadomości. Ustalenia Władysława Semkowicza¹ były podstawą opracowania przezeń biogramu w *Polskim Słowniku Biograficznym*². Pierwszym sprawowanym przez Dowgirda urzędem było marszałkostwo dworskie (hospodarskie) – odnotowany został na nim już w 1424 r. Z nadania Witolda co najmniej od 16 września 1426 r. był starostą kamienieckim. Jednak krótko po śmierci księcia (tj. po 27 września 1430 r.) został zmuszony przez panów podolskich do opuszczenia Kamieńca. Za panowania Świdrygiełły został starostą wileńskim (był nim od 1431 r.), a wkrótce wojewodą. Urząd ten sprawował aż do śmierci – tj. do początku 1443 r. Nie wdając się w rozważania na temat działalności politycznej Dowgirda (choćby jego roli w zamachu na życie Zygmunta Kiejstutowicza), można stwierdzić jego znaczną aktywność w radzie wielkksiążęcej. W jednej tylko 3 Księdze Wpisów Metryki Litewskiej jest ponad siedemdziesiąt razy imiennie wspomniany jako zlecający czy też referujący polecenie rady dokonania określonej czynności prawnej. Do tego należy dodać te wszystkie przypadki, gdy działanie takie zlecała rada („вси панове”, „уся рада”) – bez wymieniania konkretnych osób.

Liczba i wielkość nadań dla wojewody Dowgirda nie jest możliwa do pełnego odtworzenia, a znane obecnie źródła są z natury nieliczne i niepełne. Pewnym uzupełnieniem jest zastosowanie metody retrogresywnej – tj. poprzez stwierdzenie, czy posiadane przez jego potomków majątności mogły należeć już do Dowgirda. Inną formą weryfikacji są krótkie wzmianki w źródłach późniejszych przy okazji nadań dóbr, które wcześniej „derzał pan Dowgird”.

Jak przypuszczał Władysław Semkowicz, spośród włości należących do Dowgirda „przynajmniej Świrany, gdzie był gród na górze zwanej Horodyszczce, stanowiły bardzo dawną własność rodu”³. Oprócz Świran Semkowicz wspominał jeszcze ogólnie o nadaniach wielkich książąt: Zygmunta Kiejstutowicza – we włości rudomińskiej, i Kazimierza Jagiellończyka⁴ – w ziemi łuckiej.

¹ W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 1989, t. 3, s. 117–121.

² *Idem*, *Dowgird Jan*, w: PSB, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 350–351.

³ *Ibidem*, s. 351.

⁴ Od królewicza Kazimierza Dowgird otrzymał w powiecie łuckim nadanie czterech wsi (Pieczychwostry, Michlin, Podberezie i Skryhołowy). O tym nadaniu wspominał Oskar Halecki (*idem*, *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915, s. 34–42), a szczegółowo je omówił i opublikował Waldemar Mikulski (*idem*, *Gramota*

O majątkach nad środkową Wilią (w pobliżu dóbr Sakowiczów) wspomniał tylko, ale bez wymieniania konkretnych nazw, że były w posiadaniu syna Dowgirda, Andruszka.

Nie znamy imienia żony Dowgirda, jednak Rimvydas Petrauskas, opierając się na znajdującym się w kolekcji Konstantinasa Jablonskisa, a pochodzącym z 1634 r. rejestrze testamentu z 1485 r., wskazał, że była ona córką Andrzeja Gasztołda, a siostrą Jana, kolejnego po Dowgirdzie wojewody wileńskiego⁵. Nie wiadomo, czy z tego właśnie związku pochodziły wszystkie dzieci. Jak zostanie dalej wykazane, było ich co najmniej czworo: syn Andrzej (Andruszko) i trzy córki: Anna (Anuszka), Olena (Oluszka) i Bogdana. Wojciech Wijuk Kojalowicz wspominał o nieznaney z imienia córce wojewody – żonie Aleksandra Wodorackiego⁶. Aleksander (Olechno) Wodoracki, zgodnie z ustaleniami autorów katalogu urzędników w Wielkim Księstwie Litewskim, był w latach 1494–1496 namiestnikiem kiernowskim, a w 1496 r. również klucznikiem wileńskim⁷. Jest to jednak jedyna informacja źródłowa o tej wojewodziance, a nie można wykluczyć, że dotyczy ona wymienionej już Bogdany.

Andruszko⁸ Dowgirdowicz

Jedyny znany syn Dowgirda pojawiał się w źródłach w latach 1454–1461, czyli co najmniej dziesięć lat po śmierci swojego ojca. Nie występuje w nich z tytułami, a jedynie z patronimikiem. Zarówno w najstarszym dokumencie z 1454 r.⁹, jak

wielkiego księcia Kazimierza Jagiellończyka dla wojewody wileńskiego Dowgirda z 1442 r., „Przegląd Historyczny” 1995, t. 86, z. 1, s. 67–74). Wspomniane dobra, mimo że nadane Dowgirdowi „weczno”, nie były dziedziczone przez jego spadkobierców, tylko zostały w kilka lat po jego śmierci rozdysponowane przez wielkiego księcia.

⁵ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius 2003, s. 185, przyp. 160; na podst. B. Wróblewskich, *Dział Rękopisów (Rankraščių skyrius [dalej: RS])*, F 256 (Konstantino Jablonskio kolekcija), dok. 2920.

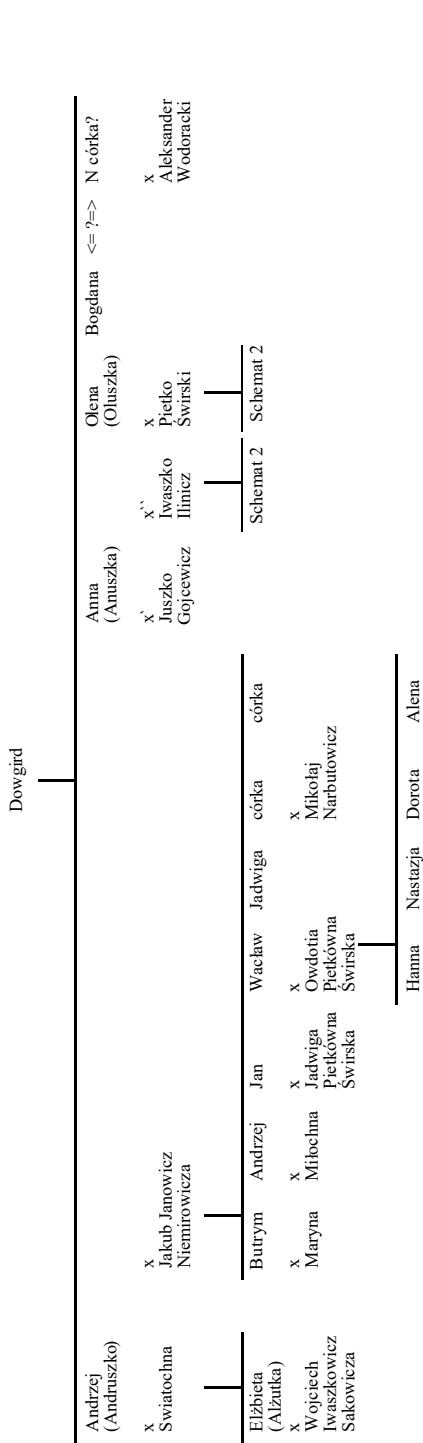
⁶ W. Kojalowicz Wijuk SJ, *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1897, reprint: Poznań 2002, s. 221: „Alexander Wodoradzki dworz. KIM. Kazimierza, starosta Kiersnowskij, zostawił z Dawgierdowny woiewodzianki Wileńskiej synow Ierzego, Mikołaią”.

⁷ *Urzednicy Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XVI–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, współpr. U. Jemialianczuk, A. Macuk, red. Andrzej Rachuba, Warszawa 2004, s. 59, poz. 34 i s. 115, poz. 410.

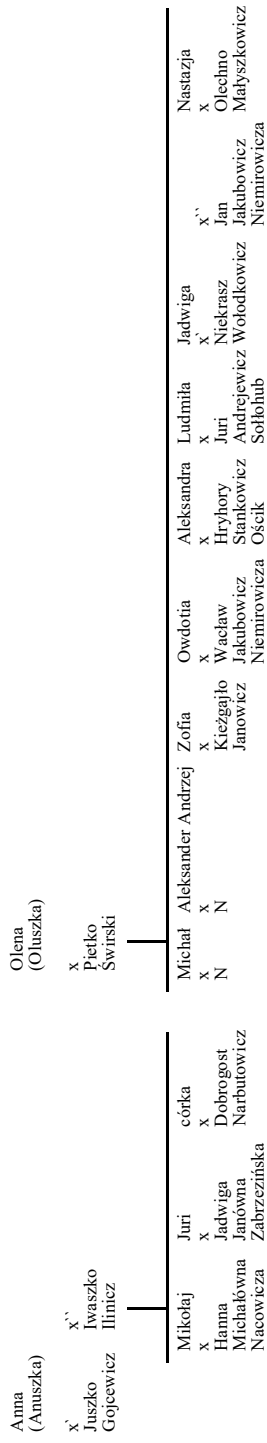
⁸ Imiona dzieci Dowgirda mają formę zdrobniąłą: Andrzej – Andruszko, Anna – Anuszka i Olena – Oluszka; wyjątkiem jest Bogdana, ale już w stosunku do jego wnuczki Elżbiety użyto formy Alżuta.

⁹ B.m., 1454, Andrzej Dowgirdowicz dziedzic Świran słuźze swemu Miszkowi, żonie jego i dzieciom nadaje trzy ziemie przytoczone według ich nazw oraz ośmiu ludzi danników imiennie wylicznych, pod warunkiem służby do końca życia nadawcy, KDKW, t. 1: (1387–1468), Kraków 1932–1948, dok. 218, s. 245.

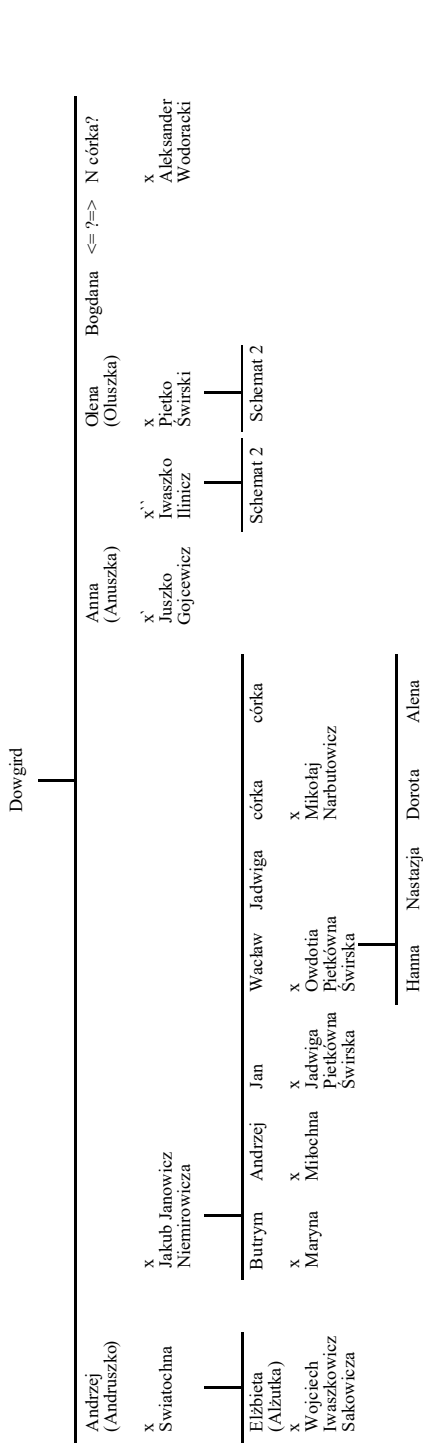
Schemat 1

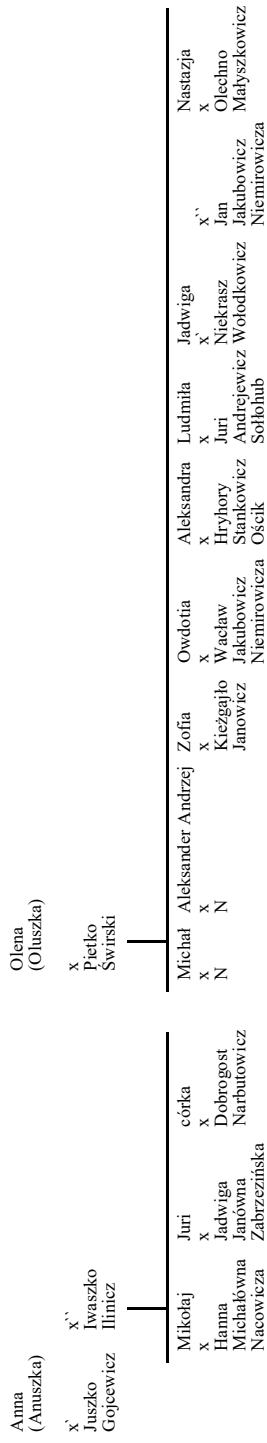
Schemat 2

Schemat 1

Schemat 2

i późniejszym z 1461 r.¹⁰, nazywa siebie dziedzicem Świran („dedicz Swirjanъ”, „haeres in Swyrany”). Swoje ostatnie donacje (obie opatrzone wyłącznie datą roczną 1461 r.) syn Dowgirda określił słowem „testamentum” i są one dodatkowo wzbogacone o potwierdzenie ich przez Świątochnę, wdowę po Andruszku. Można przyjąć, że oba wystawione w 1461 r. dokumenty zostały wkrótce zatwierdzone – byłaby to zatem również przybliżona data zgonu wystawcy. Świątochna (Swatochna, Szvanthochna), wdowa po nim, powtórnie wyszła za mąż za Jakuba Janowicza Niemirowicza i – o ile było to jedyne małżeństwo Jakuba – z tego związku doczekała się co najmniej trzech córek i czterech synów.

Pełnoletności dożyła tylko jedna córka Andrzeja – Elżbieta, zamężna z Wojciechem Iwaszkowiczem Sakowicza. Czy Andruszko miał więcej dzieci – nie przesądza o tym zapis w dokumencie z 1454 r. w brzmieniu: „a deti n(a)sz i blizki w to imenъ ne majutъ sja ustupati”. Być może miała ta formuła charakter czysto asekuracyjny – bowiem w późniejszych dokumentach zwrot ten został zastąpiony określeniem ogólniejszym „successores”.

Będąc właścicielem Łyntup, Andruszko ufundował tam i dwukrotnie uposażył kościół p.w. Wniebowzięcia Błogosławionej Marii Panny, św. Andrzeja Apostoła i św. Jerzego Męczennika¹¹. We wcześniejszej z donacji (z 1459 r.) wspomniana jest, jako już dokonana, konsekracja kościoła przez biskupa wileńskiego Mikołaja¹². Prekonizacja Mikołaja w październiku 1453 r. wyznacza zatem datę *post quem* konsekracji. W zakres tego nadania wchodziło trzynastu ludzi „in villa mea Mileykoni dicta” oraz inne świadczenia ze wsi: Łyntupy, Korkozyszki, Zajesnie, Struna oraz ziemia nad rzeką Olksnią. Późniejsza darowizna z 1461 r.

¹⁰ [Świrany], 1461, Andrzej Dowgirdowicz dziedzic Świran swojemu kościołowi w Łyntupach przez siebie ufundowanemu, pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Andrzeja ap. i św. Jerzego męcz. ostatnią wolą swoją zapisuje dwudziestu ludzi daniaków wyliczonych imiennie z ich rodzinami i ziemiami. Świątochna zaś wdowa po nim zatwierdza ten jego zapis wobec przytoczonych świadków, KDKW, dok. 240, s. 270–271.

¹¹ W dokumentach wizytacji parafii łyntupskiej z 1850 r. pojawiła się zniekształcona informacja o fundatorze („Roku 1459 fundowany przez JW^o Jędrzeja Dołgirdowicza Wojewodę Wileńskiego”) oraz potwierdzenie pierwotnych wezwań, bowiem w nawie głównej znajduje się: „ołtarz wielki o dwóch kondygnacjach [...]. Na pierwszej kondygnacji Obraz Najśw. Maryi Panny Wniebowzięcia Łaskami słynący, malowany na płótnie [...]. Na 2giey kondygnacji obraz Świętego Jędrzeja Ap. na płótnie oleyno malowany”, a w kaplicy św. Anny „na drugiej [kondygnacji] zaś, obraz św. Jerzego, w ramach wyłaczanych peterzburskich”. *Wizyta Kościoła Parafialnego Łyntupskiego za rok 1850 Sporządzona*, s. 3–4, http://www.kf.vu.lt/baris/is/Svencionys/Lentupio_vizitacija_1850.rar [05.03.2013].

¹² Łyntupy, 14 I 1459, Andrzej Dowgirdowicz założony przez siebie a konsekrowany przez Mikołaja biskupa wileńskiego kościół we wsi swej Łyntupach, pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, ŚŚ. Andrzeja i Jerzego uposaża, nadając mu i jego plebanom: trzynastu ludzi imiennie wyliczonych z określeniem ich powinności; pud wosku z swego dworu; dziesięcinę żyta, owsa i hreczki ze wsi Łyntupy, Korkorzyszki i Zaiesnie a grochu ze Struny; ziemię przy rzece Olksni; trzy beczki jęczmienia i trzy beczki pszenicy z dworu swego, KDKW, dok. 227, s. 253–255.

obejmowała aż dwudziestu imiennie wymienionych ludzi wraz z ich rodzinami i ziemiami.

W tym samym roku uposażył jeszcze kościół św. Stanisława w Wilnie, ale tylko dziesięcioma ludźmi z rodzinami i ziemiami¹³. Dokument ten wystawili wspólnie Andruszko i jego żona, i to niezależnie od późniejszego potwierdzenia przez Światochnę¹⁴.

Andruszko rozporządzał na tyle dużym majątkiem, że mógł obdarowywać ziemią i ludźmi również osoby prywatne. Przykładem może być nadanie „wiernemu” Miskowi, jego żonie i dzieciom trzech ziem nazwanych „Danewu, Raczjutinu u Reklutowu, Ilju” oraz ośmiu ludzi wraz z przynależnymi służbami. Z tych ziem i ludzi miał nieść ów Misko służbę do „żiwota”, a po śmierci darczyńcy temu, kogo sam wybierze¹⁵.

Spośród wymienionych wcześniej z nazwy dóbr tylko w stosunku do niektórych można prześledzić ich dalsze losy. Z niedatowanej zapiski z 3 Księgi Wpisów Metryki Litewskiej za lata 1440–1492 wynika, że Świrany i Łyntupy otrzymały

¹³ Świrany, 1461, Andrzej Dowgirdowicz wraz z swą małżonką Światochną kościołowi św. Stanisława w Wilnie zapisuje dziesięciu ludzi danników z całą ich daniną, rodzinami i posiadłościami, podając ich imiona. Zapis ten potwierdza wdowa po nim Światochna w obecności świadków, KDKW, dok. 241, s. 271–273.

¹⁴ Warto zwrócić uwagę na listy świadków w dokumentach Andruszki, ponieważ powtarzają się tam te same osoby. Zapisany jako „Janъ Towtwiľ” (1454) oraz „Towthwyl” i „Tholthvil” (1461) to krajczyk litewski Jan Towtwiľ syn Aleksandra Montowtowicza. „Wasgal” (1459) oraz „Wesgal” i „Vasgal” (1461) to być może występujący równocześnie w źródłach Wieźgajło, wileński koniuszcy (1433–1434) i ciwun (1434–1457) – choć tutaj odnotowany bez urzędniczej tytułatury. Bez dodatkowej kwerendy nie jest możliwe ustalenie, kim był Konrad Januszkowicz, odnotowany jako „Kondratъ” (1454) oraz „Conrado Hanuszkowicz” i „Cunrado Januskowicz” (1461). Podobnie jest w przypadku Juszki Czyżewicza występującego w dokumentach jako „Juszko Cziź” (1454), „Iwsko Czyszowicz” lub „Juskone Gyzowicz” (1461). Chociaż w przypadku Juszki Czyżewicza możliwe jest, że zapisani w kopii darowizny z 1459 r. „Juskone et Stanislao Krzewicz” to Juszko i Stanisław Czyżewicze. „Kn(ja)zъ Iwan Dmitrowicz” (1454) oraz „duce Iwan” i „duce Ywan Matra” (lub „Joane Matia”) (1461) to zapewne jeden z braci Dmitrejewiczów, beneficjentów nadań Kazimierza Jagiellończyka odnotowanych w 3 Księdze Wpisów Metryki Litewskiej: *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, wyd. L. Anužyte, A. Baliulis, Vilnius 1998 [dalej: LM 3/3]. Iwan otrzymał włość „Бобркъ” (*ibidem*, s. 52, kol. p.), Wołodimier dwie rodziny i „селцо Залесовъское [...] з Мержскомъ” (*ibidem*, s. 37, kol. l.), a Borisowi przydały „Хмелитъко” i „Омутенка” (*ibidem*, s. 47, kol. l.). Możliwe jest, że słowo „Matra”, odczytane z innej kopii jako „Matia”, odnosi się do świadka z innego dokumentu Andruszki (1459), Macieja – altarysty kasztelana wileńskiego Sudywoja.

¹⁵ B.m., 1454, Andrzej Dowgirdowicz dziedzic Świran słuźce swemu Miskowi, żonie jego i dzieciom nadaje trzy ziemie przytoczone według ich nazw oraz ośmiu ludzi danników imiennie wyliczonych, pod warunkiem służby do końca życia nadawcy, KDKW, dok. 218, s. 245. Inny z dokumentów został uznany przez wydawców KDKW za podrobiony. Z opisu wynika, że tekst jest zatarty i nieczytelny, ale na grzbiecie jedna z zapisek brzmi: „Danina P. Andrzeia Daugirdowicza Słuźce na imię Andrzeiowi na Ziemię Pużanowo nazwaną na 4 człowieki na wstęp do Puszczy Pozowskiej. Roku 1461”, KDKW, dok. 239, s. 270.

w nadaniu sygnowanym: „Княз бискупъ и вси панове” zamężne już wtedy siostry Andruszka: Anna żona Juszki Gojcewicza i Olena żona Pietka Świrskiego. Dodatkowo otrzymały one jeszcze Trokiniki¹⁶. Można ograniczyć ramy czasowe tego zdarzenia – najwcześniej w roku śmierci wojewodzica wileńskiego (1461), a najpóźniej przed 1481 r., kiedy to owdowiała Anna była już ponownie zamężna z Iwaszkciem Iliniczem.

Można sądzić, że równoczesny z poprzednim, bo następujący bezpośrednio pod nim, jest wpis w tej księdze Metryki, z którego wynika, że żonie Andruszka Światochnie: „корол [дал] Козишки а полтредятъдцать ч(о)л(о)вековъ отчинныхъ, што Ондрушко привернулъ и к Керкозишъкамъ; а Струну двор и люди на себе корол взялъ”¹⁷. Majątek Struna znajdował się w dyspozycji hospodara aż do 16 kwietnia 1502 r., kiedy to od Aleksandra Jagiellończyka otrzymał ją namiestnik kniażycki (kniażyński) i teteryński, książę Maciej Mikitincz¹⁸. Struna wraz z przynależnymi Stojatiszkami stanowiły jeden kompleks majątkowy, a fakt wcześniejszego niewymieniania Stojatiszek można wytłumaczyć tym, że dopiero pod koniec XV w. w wyniku rozwoju całej włości pojawiło się drugie obok Struny centrum gospodarcze.

Te Korkożyszki (nie Koziszki) już wcześniej, za zgodą Kazimierza Jagiellończyka, Andruszko zapisał swojej żonie¹⁹, a przytoczony powyżej fragment 3 Księgi Wpisów Metryki jest potwierdzeniem tej akcji prawnej dokonanej już po śmierci wojewodzica. Wkrótce Światochna wyszła ponownie za mąż za Jakuba Janowicza Niemirowicza, ale dóbr tych nie wniosła w wianie mężowi, tylko na podstawie przywileju Aleksandra z 3 grudnia 1500 r. darowała jednej z córek –

¹⁶ В.м., [1440–1492], Во имя Воже. То сут книги кому корол имения роздал, LM 3/3, s. 28, kol. 1.

¹⁷ *Loc. cit.*

¹⁸ Kraków, 16 IV 1502, Привилеи короля его м(и)л(о)сти Александра князю Матъфею Микитиничу на двор в повете Виленскомъ Струну вечным правомъ, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, wyd. D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius 1998, dok. 123, s. 182–184: „дали есмо ему двор нашъ у Виленском повете на имя Струну и з дворцомъ нашимъ на имя Стоятишки которыи же дворець прислугаеъ к тому ж вышей писаному двору Струне [...] какъ тое имяне Струна и с тымъ дворцомъ Стоятишки у своихъ границахъ издавна маюъ ся, со всеми людьми и землями ихъ, со всемъ по тому, какъ после Анъдрушка Довъкгирдовича на отца нашего, щастъное памети короля его м(и)л(о)сти, Казимира держано, ничего не оставляючи на нас и на наши наследки”.

¹⁹ Kraków, 22 X [1512], Потверженъе панъне Ядвидзе Якубовне Немировича на имяне Коркозишки, которое matka ee, отдалившы от инъшыхъ детеи, записала на вечность, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7*, wyd. I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius 2012 [dalej: LM 7/7], dok. 320, s. 544–545: „дала и даровала ee, дочку свою, именемъ двором своимъ перъвого мужа своег(о) на имя Коркозишъки, которыйи жо двор перъвыи мужъ ee нанъ Анъдреи Довкгиръдовичъ з дозволенъемъ отъца н(а)шого, славное памяти Казимира, короля его м(и)л(о)сти, еи дал”. Та sama narracja w opisanym w następnym przypisie przywileju Aleksandra Jagiellończyka z 1500 r., opublikowanym prawie sto lat wcześniej, a więc według innych standardów edytorskich.

Jadwidze²⁰. Zapis ten usiłował później podważyć Mikołaj Narburtowicz – mąż jednej z jej siostr, ale Aleksander Jagiellończyk uznał, że skoro pozostałe siostry Jadwigi otrzymały od matki wyprawę, to ona mogła przejąć ten dwór i to wolny od roszczeń bliskich²¹. Jako dziedziczka Korkożyszek („haeres in Korkozyski”), Jadwiga Jakubówna Niemirowicza w 1502 r. wznowiła dokonaną przez swojego ojca fundację kościoła w Korkożyszkach²². Ponieważ 19 lipca 1494 r. Jakub Janowicz Niemirowicza wspomniany jest jako niedawno zmarły²³, to pierwotna fundacja nastąpiła przed tą datą (według Jerzego Ochmańskiego Jakub Niemirowicz uczynił to jeszcze przed 1487²⁴). Kościół w Korkożyszkach p.w. Najświętszego Ciała Chrystusa, Narodzenia Błogosławionej Marii Panny, śś. Piotra i Pawła Apostołów oraz Mikołaja Wyznawcy (biskupa Mitry) Jadwiga uposażyła łącznie 17 ludźmi, placem na plebanię, folwarkiem nad rzeką Żejmą, dwiema karczmami w Korkożyszkach, dziesięcinami, prawem połowu ryb na rzece Bystrzycy i in.

Czy były to jedyne dobra, które Światochna dziedziczyła po Andruszku Dowgirdowiczu – nie wiadomo. Można sądzić, że obdarowując każdego z czterech synów²⁵ (tj. Andrzeja, Jana, Butryma i Waclawa) lub ustanawiając ich spadkobiercami, powinna w jakiś sposób zrównoważyć wielkość nadań poczynionych dla co

²⁰ Wilno, 3 XII 1500, Подтверждение панне Ядвиге, дочери пани Святохны Якубовой Немировича, на дарованный ей, последнею дворъ Коркозишки, отданный Святохне ея первымъ мужемъ паномъ Андреемъ и подтвержденный ей великимъ княземъ Казимиромъ, со всемъ принадлежащимъ (кроме челяди, принадлежащей не Святохне, а ея мужу), вечно, панне Ядвиге и ея потомкамъ, съ правомъ полного распоряженія (мотивируется при этомъ лишение ближнихъ права на этотъ дворъ), *Литовская Метрика*, dz. 1, cz. 1: *Книги записей*, t. 1, Санкт Петербургъ 1910 („Русская Историческая Библиотека”, t. 27), ks. 5, dok. 243, s. 819–821.

²¹ Kraków, 22 X [1512], Потверженье панъне Ядвидзе Якубовне Немировича на имение Коркозишки, которое матка ее, отдалившы от иньшихъ детей, записала на вечность, LM 7/7, dok. 320, s. 544–545: „ижъ пани Якубовая всимъ дочькамъ своимъ и тои тежъ дочце своеи паней Миколаевои Нарбутовича, што за нимъ была, выправу дала всимъ, перлы и серебром, и шатами, и людми, а еи, дочце своеи панъне Ядвиге, ничего не дала, толко одинъ тотъ дворъ Корькозышкии отъписала со всимъ отъ всихъ детеи своихъ и ближнихъ”.

²² Wilno, 17 XI 1502, Jadwiga Jakubówna Niemirowiczówna dziedziczka Korkożyszek wznowia dokonaną przez ojca swego lecz później podupadłą fundację kościoła parafialnego w Korkożyszkach, uposażając jego plebana placem na plebanię, folwarkiem nad rzeką Żejmą oraz poddanyimi ludźmi, a to jedenastu czynszownikami i sześciu niewolnymi, ponadto dwiema karczmami, dziesięcinami zbożowymi, stawem, budulcem i drzewem opałowym etc., zobowiązując plebana do odprawiania dwóch mszy za grzechy i za zmarłych, KDKW, dok. 526, s. 628–630.

²³ Troki, 19 VII 1594, Боярину Брянскому, Ени Карповичу на имение Жирятинъ въ Бранскомъ повете, *Акты Литовской Метрики*, wyd. Ф.Н. Леонтович, Варшава 1896, t. 1, cz. 1, dok. 126, s. 51.

²⁴ J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972, s. 66.

²⁵ Dwaj synowie Światochny, tj. Butrym i Waclaw Jakubowicze Niemirowicza, ożenili się z córkami Oleny Dowgirdówny – odpowiednio z Jadwigą i Owdotią Pietkównami Świrskimi. Tym samym ich teściową została siostra pierwszego męża ich matki. Nie ułatwia to śledzenia dróg spadkobrania poszczególnych dóbr.

najmniej trzech córek. Choć z drugiej strony dwaj bracia Jadwigi – Butrym i Jan Jakubowicze – zmarli bezpotomnie²⁶.

Jadwiga żyła jeszcze w 1520 r. i zmarła przed 25 maja 1525²⁷, a spadkobiercą był jej brat Andrzej Jakubowicz Niemirowicza. W sporze czterech córek Wacława Jakubowicza Niemirowicza (tj. Anny, Nastazji, Doroty i Heleny) ze Stanisławem Dowojną o majątności i ruchomości ich stryjów Jakubowiczów Niemirowicza: Butryma, Jana i Andrzeja oraz ich ciotki – panny Jadwigi Jakubowiczówny, Korkożyszki nie zostały wprost wymienione²⁸.

Elżbieta Andruszkówna

Nie odnalazły się źródła dotyczące wprost spadkobrania przez Elżbietę – córkę Andruszka Dowgirdowicza i Światochny. Co więcej, musiała dochodzić swoich praw do dóbr ojczystych Klityszki i Deksniany. Stosowny zapis (także niedatowany) z 3 Księgi Wpisów Metryki brzmi: „Доискала ся пана Андрюшкова дочка Товкгирдовича Алжута под дядком своим, под Мацкомъ²⁹, отчизны своее, на имя Клитишки а половину имения у Декъснянехъ”³⁰.

9 grudnia 1483 r. pojawiła się w źródłach Elżbieta, która aktem spisanim przez Mikołaja Janowicza – kleryka diecezji gnieźnieńskiej i notariusza darowała swojemu mężowi Wojciechowi Sakowiczowi dwór Gliciszki (Glitijszki). Dodatkowo uposażyła go z majątków Tejkniany i Smołwy (Czaykynany et Smoyly), zobowiązując go w zamian do ufundowania kościoła w Gliciszkach³¹.

Należy zwrócić uwagę na nazwy majątności będących w posiadaniu każdego z małżonków. W 1489 r. Wojciech Iwaskowicz zapisał żonie na swoim dworze

²⁶ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887, s. 205–206.

²⁷ Kraków, 25 V 1525, Confirmatio testamenti olim generosae Hedvigis Niemierowna ad instantiam magnifici Andreę Niemirowicz, palatini Kyoviensis et tenutarii de Świsloc, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, wyd. D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius 2001, dok. 751, s. 591–592.

²⁸ B.m., [7 I 1441], П(а)нее Немировны зъ Андреемъ Бзицким, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 229 (1540–1541). 10-oji Teismų bylą knyga*, wyd. S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviene, J. Karpavičienė, Vilnius 2003, dok. 138, s. 85–86.

²⁹ O relacji rodzinnej łączącej Elżbietę i Mac(z)ka – dalej.

³⁰ B.m., [1440–1492], Во имя Воже. То сут книги кому корол имения роздал, LM 3/3, s. 41, kol. 1.

³¹ Wilno, 9 XII 1483, Kilmingosios Elžbietos, kilmingojo Alberto Sakavičiaus (Alberto Sakovycz) žmonos, raštas, kuriuo ji savo Glitiškių dvarą užrašo vyrui, įpareigodama tame dvare pastatyti bažnyčią, B. Wróblewskich, RS, F 6: Vilniaus kapitullos fondo pergamentai, dok. 57 (też: <http://www.mch.mii.lt/mab/Kolekcija/Pergamentas.asp?txtSign=F6-57> [08.11.2016]). Regest: Elžbietos Sakavičienės pareiškimas, kuriuo ji savo Glitiškiu dvarą užrašo savo vyrui Albertui (Vaitiekui) Sakavičiui su sąlyga, kad jis tame dvare pastatys bažnyčią, *Pergamentų katalogas*, wyd. R. Jasas, Vilnius 1980, reg. 94, s. 48–49.

w Łosokini 1000 kop groszy w zamian za taką sumę zapisaną mu przez nią na dworach: Theykenyany (Teykeniany, Tekeniany) i Szmoyły (Szmoyki). Dodatkowo Elżbieta zapisała przypadającą jej trzecią część dworu Glythyschki (Blitiszki) oraz doposażyła kościół w Łosokini dziesięciną zbożową z dworu Dyexnyany (Diexmiany)³². Jak podała Ewa Kelma w swoim artykule o rodzie Sakowiczów³³, Waśko Sakowicz, który posiadał m.in. Mynkowo³⁴ i Łosokinie, przekazał je w 1473 r. swojemu bratu Iwaszkowi. Następnie dobra te (wraz z nadanymi przez Kazimierza Jagiellończyka Dubinkami i ludźmi w Niemenczynie) przeszły na jego syna Wojciecha. A wymienione wyżej Klitiszki (Glitiszki) i Deksniany (Dieksniany) to te same dobra, których jako ojcowizny dochodziła wnuczka Dowgirda Elżbieta.

Wydawcy *Kodeksu Dyplomatycznego Katedry i Diecezji Wileńskiej*, komentując powyższy dokument z 1489 r., dwukrotnie dokonali błędnej identyfikacji. Po pierwsze, w stosunku do Wojciecha Iwaszkowicza, uznając go za syna Iwaszki Moniwidowicza, a wnuka Wojciecha Moniwida – pierwszego wojewody wileńskiego. Wątpliwości ostatecznie rozwiązał Jerzy Ochmański, wykazał on bowiem, powołując się na Długosza, że Wojciech Iwaszkowicz Moniwidowicz zmarł w Kole w 1475 r., przed świętami Bożego Narodzenia³⁵. Druga omyłka polegała na utożsamieniu Elżbiety, żony Wojciecha, z córką Bohdana Andrzejewicza Sakowicza, późniejszą żoną Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła. A to dlatego, że określiła siebie: „ego Helizabet Sakowycz”. Jednak, jak wynika z powyższego, poprawna jest następująca identyfikacja: Wojciech to syn Iwaszka Sakowicza, a Elżbieta, w innych dokumentach używająca patronimiku Andruszkówna, to córka Andruszka Dowgirdowicza.

Z dnia 30 lipca 1501 r. pochodzi jeden z licznych dokumentów wystawionych dla kościoła w Pobrzeziu. Wśród donatorów na pierwszym miejscu znaleźli się Wojciech Iwaszkowicz z żoną Elżbietą. Oprócz dziesięciu ludzi, nadali oni również

³² Wilno, 21 VIII 1489, Wojciech Iwaszkowicz zapisuje żonie swej Elżbiecie Sakowiczowej tytułem wiana tysiąc kóp szerokich groszy praskich na dworze swym Łosokini, jako odwzajemnienie za taką sumę zapisaną sobie przez żonę na dwóch swoich dworach: Theykenyany i Szmoyły. Prócz tego też Elżbieta zapisuje swemu mężowi przypadającą sobie trzecią część dóbr dworu Glinciszek z należącymi do niego przypisańcami; ponadto piętnastu przypisańców tego dworu, zbywających z powyższej trzeciej części jej dóbr, przekazuje kościołowi, jaki zamierza wystawić obok tego dworu Glinciszek. Kościołowi parafialnemu w Łosokini zapisuje dwie dziesięciny zbożowe z obu pierwszych dworów, a trzecią również zbożową ze swego dworu Deksnian, KDKW, dok. 363, s. 425–427.

³³ E. Kelma, *Ród Sakowiczów i jego majątności w XV i pierwszej połowie XVI wieku*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 1989, t. 3, s. 165–166.

³⁴ Wydaje się prawdopodobne, że wymieniona przez Waśka Sakowicza w uposażeniu franciszkanów wileńskich „villa nostra Mynkowo” (KDKW, dok. 177, s. 202–203) jest tożsama z zapisanym przez Wojciecha Iwaszkowicza na utrzymanie ołtarzy w katedrze wileńskiej dworem Michnowskim (KDKW, dok. 593, s. 705–707).

³⁵ J. Ochmański, *Moniwid i jegoród*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 2003, t. 9, s. 29–30.

dziesięciny w dowolnym ziarnie i nasionach z trzech swoich dworów: Glyczyscy, Smolvy et Czaykyneny (Glicyzyski, Smolwy et Czaykinemy)³⁶. W zamian za to 20 maja 1503 r. wszyscy darczyńcy otrzymali od zatwierdzającego ten akt biskupa wileńskiego Wojciecha Taborowicza prawa patronackie w uposażonym niedawno kościele.

Zawarte w testamentach obojga małżonków znaczne nadania na rzecz kościoła i obdarowywanie dalszej rodziny sugeruje bezdzietność tej pary. W swoim testamencie z 3 listopada 1505 r.³⁷ Wojciech Iwaszkowicz dwór Glyczyschki, który mu wcześniej zapisała żona Elżbieta, darował Dorocie Naczównie – swojej, jak napisał, siostrze („sorori sue”) dodatkowo określonej mianem „domicelle”. Takie rozporządzenie Glicyzyskami potwierdziła w swoim o pół roku późniejszym testamencie owdowiała już Elżbieta Andruszkówna³⁸. Dodała przy tym, że jej zmarły

³⁶ Wilno, 30 VII 1501, Wojciech Iwaszkowicz wraz z małżonką swą Elżbietą oraz inne bojarstwo z rodów: Talminowiczów, Hanczowiczów, Zastawtowiczów, Tawtyginowiczów, Wesztortowiczów, Buczkowiczów i Steczowiczów, uposażają kościół we wsi Pobrzenie, założony przez Jerzego plebana kościoła w Mejszagole, nadając mu ludzi, daniny w miodzie, dziesięciny zbożowe i rybne, ziemie puste i rolne, łąki itp.; zastrzegają przytem obowiązek odprawiania mszy śpiewanych w niedziele i pewne uroczyste święta, KDKW, dok. 502, s. 609–611.

³⁷ Jodziszki, 3 XI 1505, Wojciech Iwaszkowicz sporządza w formie aktu notarialnego, spisane go przez notariusza Łukasza s. Stanisława z Księżopola kleryka diecezji łuckiej i pisarza kurii biskupiej wileńskiej, testament, w którym poleca pochować się w kościele katedralnym w Wilnie, za co ofiaruje temuż kościołowi konia z rzędem a nadto po jednym koniu kościołom wileńskim: św. Jana, NPM., św. Ducha i bernardynów; na ołtarz św. Anny i św. Stefana w kościele katedralnym zapisuje dwór Michnowski koło jeziora Jusina z przynależnościami oraz imiennie wyliczonymi ludźmi wolnymi i niewolnymi, stawem koło wspomnianego dworu i dziesięcinami z Podbrodzia i Poniewieża, zobowiązując altarystę do odprawiania modłów za swą duszę; na kościół parafialny w Wielonie daje dziesięcinę z dworu Montrymiszki; na kościół parafialny w Podbrzeziu czterech ludzi, zobowiązując plebana do odprawiania jednej mszy tygodniowo za zdrowie żony Elżbiety a po jej śmierci „wilije” i requiem; kościołom w Święcianach, Pobojsku i Niemenczynie zapisuje po dwojgu niewolnych; kościołowi w Łosokini trzech ludzi z ziemiami i czynszami; biskupowi wileńskiemu Wojciechowi (Taborowi) dwa wałachy; bratankowi swemu Stanisławowi Janowiczowi dwór swój w Poniewieżu, trzy wałachy i klacze ze źrebiętami; siostrze swej Dorocie Naczównie dwór Gliciszki z przynależnościami, szaty i klacze ze źrebiętami; resztę zapisuje żonie swej Elżbiecie w dożywocie, zobowiązując ją do spłacenia dłużników swoich, których szczegółowo wymienia; Agnieszce Lubzinie daje dwoje niewolnych; wiernemu słudze swemu Wojciechowi dworek Michnowski z przynależnościami i trzema ludźmi; drugiemu słudze Łuczce dworek Trokiniszki także. Egzekutorem testamentu ustanawia Wojciecha biskupa wileńskiego, który d. 24 listopada tegoż roku w Grodnie ten testament zatwierdził, KDKW, dok. 593, s. 705–709.

³⁸ [Wilno], 10 V 1506, Elżbieta wdowa po Wojciechu Iwaszkowiczu sporządza w formie aktu notarialnego, zdziałanego w domu Jana Lubży ciwuna wileńskiego, przez notariusza Łukasza s. Stanisława z Księżopola kleryka diecezji łuckiej i pisarza kurii biskupiej wileńskiej, testament, w którym poleca pochować się w kościele katedralnym w Wilnie, w grobie męża; wyznaczając Wojciecha biskupa wileńskiego egzekutorem testamentu, zapisuje mu dwór swój Łosokinię, który otrzymała od męża w wiano jako zabezpieczenie swego posagowego majątku Gliciszek, zapisanego przezeń w testamencie siostrze i adoptowanej córce jego Dorocie Naczównie, przy czym zastrzega krewnym prawo wykupu Łosokini z rąk biskupa za 1000 kóp groszy; plebanowi

mąż te dobra zapisał niezamężnej Dorocie, którą wcześniej adoptował („maritus suus Dorothee Naczowna sorori et filie sue adoptive legavit”). Użyty w obu testamentach patronimik wyklucza jednak, by była to siostra Wojciecha Iwaszkowicza.

Kolejny rok później Dorota Macówna, żona Andrzeja, skarżyła swojego brata Stanisława Macowicza o wwiązanie się w jej dobra Klityszki, które zapisał jej Wojciech Iwaszkowicz. Wielki książę wraz z Radą rozstrzygnęli, że chociaż zajął te dobra na podstawie listu gospodarskiego, to uczynił to niesłusznie i ma wszystko zwrócić siostrze. A gdyby chciał dochodzić od niej jakichkolwiek roszczeń, to ma to się odbyć przed sądem wielkoksiążęcym³⁹. Z analizy powyższej informacji wynika, że wcześniej Stanisław Macowicz na tyle udowodnił swoje roszczenia do Glityszek, że otrzymał na nie przywilej. Najsilniejszym argumentem w takich przypadkach była bliższosc (pokrewieństwo)⁴⁰. Pochodzenie od wspólnego przodka uprawniało do starania się o dobra po bezpotomnie zmarłych – odpowiednio w linii agnaticznej i kognaticznej. Stanisław Macowicz musiał zatem wykazać swoje pokrewieństwo lub powinowactwo z Elżbietą Andruszkówną, ponieważ to ona była wcześniej właścicielem Glityszek. Jest to możliwe wtedy, gdy przyjmujemy, że Dorota i Stanisław są dziećmi owego Macka, przeciwko któremu występowała Elżbieta. Na jakich zasadach Macko przetrzymywał dobra ojczyste córki Andruszki Dowgirdowicza? Po 1461 r., gdy owdowiała Światochna ponownie wyszła za mąż za Jakuba Janowicza Niemirowicza, Elżbieta mogła zostać oddana pod opiekę męskiego przedstawiciela rodu swojej matki. Czyny to prawdopodobną hipotezę, że Światochna i Macko byli rodzeństwem.

Wojciech Iwaszkowicz inne posiadane dobra, choć ich nie wymienił z nazwy, zapisał żonie dożywotnio lub do czasu jej ponownego zamążpójścia. W jego testamencie wymieniona została jako obdarowana Agnieszka Lubżyna oraz Jan Lubża, co jest o tyle istotne, że ułatwi śledzenie dalszych losów majątków, którymi dysponowali Elżbieta i Wojciech Iwaszkowicze. Właśnie w domu Jana Lubży, ciwuna wileńskiego, został 10 maja 1506 r. spisany wspomniany wyżej testament Elżbiety Andruszkówny, która gospodarzowi zapisała dwór swój ojczysty

w Łosokini zapisuje pięciu ludzi (wolnych) i jednego niewolnego imiennie podanych, nadto ziemię Andrzejowska pustowczyzna; plebanowi w Podbrzeziu czterech ludzi i stertę żyta z jednego dworu, resztę stert ze wszystkich dworów przeznaczając na pogrzeb i egzekwie; na ubogie kościoły w Łosokini i Podbrzeziu zapisuje swoje ruchomości w srebrze i książkach, innymi ruchomościami w szatach obdarzając Jana Lubżę ciwuna wileńskiego, Szymona Kibortowicza brata swego, Annę córkę Wojciecha brata swego, oraz służebnice swoje; wspomina też o niespłaconym długu pieniężnym zaciągniętym przez męża swego u Andrzeja Gołego, KDKW, dok. 601, s. 714–718.

³⁹ B.m., 6 VIII 1507, *Справа пани Андреевое Доороты Мацовны зъ братомъ ее Станиславомъ Мацевичомъ о увезаньесе гвалтовне воименье ее въ Клитишки, Литовская Метрика. Книги судных дел*, Санкт Петербургъ 1903 („Русская Историческая Библиотека”, t. 20) [dalej: RIB 20], ks. 2, dok. 34, s. 567–568.

⁴⁰ Funkcjonowanie prawa bliższosci krewnych opisał ostatnio Michał Czaykowski, *Prawo bliższosci krewnych w dawnym prawie litewskim od drugiej połowy XIV wieku do schyłku XVIII wieku*, Warszawa 2013.

Tejkiniany („curia patrimonii sui Theykyniany”). Warunki tegoż zapisu zostały określone 3 dni wcześniej i zgodnie z ich postanowieniami wdowa po Wojciechu Iwaszkowiczu „dwor własnego dziedzictwa rzeczony Czeikiniany” zastawiła, a Jan Lubża, nazwany „włodarzem wileńskim”, „tak długo w dzierzeniu ma go miecz i uzywacz, ass suma przerwczona iemu przez bliskie tey to Elzbiety będzie oddana”⁴¹. Część tych dóbr, pomimo że nadal zastawionych u Jana Lubży, nabył Andrzej Zawiszyc⁴², a sprzedającymi były: Hanna Stanisławówna Maczowicza i Barbara Stanisławówna Maczowicza wraz z mężem Szczęsnym Towślawskim. Te dwie siostry – córki Stanisława Maczowicza – zbywające części swoich dóbr ojczystych nazywały Elżbietę Andruszkównę „ciotką”, co potwierdza poprawność wcześniej przeprowadzonej analizy powiązań rodzinnych.

Żoną Andrzeja Zawiszycy była wdowa po Janie Lubży Maryna⁴³, która odziedziczyła po pierwszym mężu prawa do części Tejkinian. Jak bowiem wynika z dalszych umów sprzedaży części udziałów Tejkinian, Andrzej Zawiszyc dokupił jedynie część dóbr, podczas gdy część z nich należała do jego żony. Dowodzi tego oświadczenie złożone 3 września 1537 r. przez jego syna Mikołaja przy sprzedaży Olbrychtowi Gasztołdowi części majątku, że są to jego dobra macierzyste⁴⁴. Dodatkowo potwierdza to fakt dziedziczenia innej części przez córkę Andrzeja Zawiszycy. Ta Anna „Andrzejowa” (winno być Andrzejówna) Zawiszanka sprzedała 5 października 1537 r. swoją część odziedziczonych Teykinian Olbrychtowi Marcinowiczowi Gasztołdowi⁴⁵. Wcześniej, bo już 2 lutego 1536 r., nabył on inną część dóbr Teiginiany (Thykiniany) od Anny żony Mikołaja Szymkowicza, na co 11 maja tegoż roku otrzymał hospodarskie potwierdzenie⁴⁶.

⁴¹ B.m., 7 V 1506, Dwor Czeykiniany, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, wyd. A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius 1998 [dalej: LM 1/1], dok. 53, s. 32.

⁴² Teykiniany, 9 XII 1531, Dobra Teikiny, LM 1/1, dok. 64, s. 35. Data roczna (tj. 1531) jest nieprawdziwa, ponieważ Jan Lubża jako ciwun wileński jest wymieniany po raz ostatni 15 lipca 1506, a jego następcą Butrym Jakubowicz Niemirowicza od 23 lipca 1507 r. – *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, t. 1, s. 90, poz. 231, 232. Kolejnym ciwunem wileńskim był właśnie Andrzej Zawiszyc. Kopia 1 Księgi Wpisów Metryki w: AGAD, AR, Dział XI: Dokumenty rodzinne, Regestr ważniejszych dzieł do akt Metryk Litewskich weszłych, gdzie i na różne dobra książąt ich mci Radziwiłłów służące tranzakta pomieniają się (<http://szukajwarchiwach.pl/1/354/0/11/1/str/1/2/15/46G676RGbzEs27jTBRGsnw/#tabSkany>, skan 26 [08.11.2016]); w tej kopii księgi obie siostry są córkami Stanisława Macowicza, a nie Maczowicza.

⁴³ Wilno, 1 VIII 1520, Maryna, żona Andrzeja Zawiszycy, włodarza wileńskiego, za duszę pierwszego męża Jana Lubszy, funduje i uposaża za zgodą swej córki Zofii altarię w kościele parafialnym w Podbrzozach, G. Błaszczyk, *Regesty dokumentów diecezji wileńskiej z lat 1507–1522 Jana Fijałka i Władysława Semkowicza*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 2003, t. 9, s. 268, reg. 124.

⁴⁴ Wilno, 3 IX 1537, Dobra Teykiniany, LM 1/1, dok. 163, s. 50.

⁴⁵ Wilno, 5 X 1537, Dobra Teikiny, LM 1/1, dok. 119, s. 44.

⁴⁶ Wilno, 2 II 1536, Dobra Teiginiany, LM 1/1, dok. 136, s. 46; Wilno, 11 V 1536, Dobra Thykiniany, LM 1/1, dok. 460, s. 97.

Córki Dowgirda

W dotychczasowej literaturze Anna i Olena zazwyczaj uznawane były za wnuczki Dowgirda, a córki jego syna Andruszka⁴⁷. Za przyjęciem takiej tezy przemawiać może rozpiętość pomiędzy czasem śmierci wojewody (początek 1443 r.), a wystąpieniami w źródłach jego descendentów oraz pomiędzy datą spisania testamentu przez Andruszka (1461), a ostatnimi dokumentami wystawionymi przez Annę czy Olenę (np. jej testament z 1502⁴⁸). Taka argumentacja nie uwzględnia faktu, że Świątochna, wdowa po Andruszce, nawet jeśli była znacznie młodsza od niego, to też dożyła czasów Aleksandra Jagiellończyka. Jan Tęgowski jednoznacznie wskazał Dowgirda, a nie Andruszka, jako ojca Anny i Oleny, sugerując nawet, że zamążpójście tej ostatniej mogło nastąpić jeszcze przed 1443 r.⁴⁹ Wyszedł bowiem z założenia, że skoro dzieci z małżeństwa Oleny z kniazem Pietkiem Świrskim były w związkach małżeńskich pod koniec XV w., to i sam ślub powinien być zawarty odpowiednio wcześniej. Dodatkowo wskazał na wystawiony przez tego kniazia w 1453 r. dokument uposażenia altarii kościoła w Świrze m.in. dziesięciną z dworu w Świranach („ex nostra aula Sviran”⁵⁰), co miało dowodzić, że już w tym czasie dysponował Świranami, które wniosła mu żona. Uzupełnić tę argumentację należy faktem immatrykulacji syna Oleny – Andrzeja Pietkowicza Świrskiego na Uniwersytecie w Krakowie, która miała miejsce już w 1476 r.⁵¹ Dodatkowo należy podkreślić, że obie córki w żadnym znanym źródle nie zostały nazwane

⁴⁷ Np.: W. Semkowicz, *O litewskich rodach...*, s. 118, 120: „Synem Dowgirda był Andruszko [...] pozostawił dwie córki: Annę za Janem Gojcewiczem i Olenę za Petką Świrskim”; R. Petrauskas, *op. cit.*, s. 225: „Daugirdaitis Andrius [...] dukterys – Ona (ištekejō už Jurgio Gojcevičiaus, o vėliu – už Jono Iljiničiaus) ir Elena (ištekejō už kunigaikščio Petkos Sviriškio)”; ale K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim 2014, niekonsekwentnie: pisząc o Iliniczach (s. 110) – „Iwan Ilinicz ożenił się z wnuczką wojewody Jana Dowgirda, wdową po Juszku Gojcewiczu”, a pisząc o kniazich Świrskich (s. 114) – „dobra wniesione Pietkowi przez żonę Helenę Dowgirdównę, która po ojcu wojewodzie wileńskim Janie [...]”.

⁴⁸ Worniany, 26 IX 1502, Zавещание Елены Довгирдовны Петковой дочери ея Авдотье на движимое имущество (повозку, кубки, котлы, шубу) и огородъ въ г. Вильне. Писано въ Ворнянахъ, на латинскомъ языке, *Описание рукописного отделения Виленской Публичной Библиотеки*, t. 3, wyd. K. Снитко, Вильна 1898, nr 34, s. 3; aneks 4, s. 44. Regest: Elenos Daugirdaitės Petkonienės testamentas, kuriuo savo sodą Vilniuje ir judomą turtą užrašo savo dukteriai Audotijai, *Pergamentų katalogas*, reg. 139, s. 63.

⁴⁹ J. Tęgowski, *Rodowód kniazów Świrskich do końca XVI wieku*, Wrocław 2011, s. 60–62.

⁵⁰ Ibidem, s. 62. Sam dokument z 1453 (a nie jak w opisie – 1413) oraz jego odpis z 1599 r.: Svyrių kunigaikščio Petro Svirskio fundacinis aktas, kuriuo jis įsteigia altariją Svyrių dvare (Ašmenos pav.), 1413, Wilno, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, F 93: Lietuvos Evangelikų Reformatų Sinodas. XI: Lietuvos ir Baltarusijos evangelikų reformatų vietovės. 74: Svyriai, dok. 1316 (też: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=1546> [08.11.2016]).

⁵¹ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, współpr. R. Grzesik, Kraków 2004, t. 1, s. 389 – „Andreas Petri de Swyr”.

Andruszkównami – jeśli już, to Dowgirdównami, a jak zwrócił uwagę Rimvydas Petrauskas, w tym czasie przeważało jeszcze „horyzontalne” przekazywanie imienia ojca jako nazwiska dziecka (patronimik), a dopiero w następnym pokoleniu „wertikalnie” staną się one nazwiskami⁵².

Można sądzić, że to właśnie wysoka pozycja wojewody wileńskiego dała powód do tak znacznych nadań ziemskich, jak to miało miejsce po zgonie Andruszka Dowgirdowicza. Obie jego siostry zostały uposażone łącznie (być może był to niedział), ale majątek im przypisany przez hospodara przewyższał nadanie dla ich bratowej Światochny. Poprzedni przed zapisami dla Anny i Oleny Dowgirdównien wpis w 3 Księdze Metryki kończy się następująco: „приказ(ал) пан Михаило, канцлер. П(и)сан у Вилни, април(я) 11, инъдик(т) 1. Самъ корол, инъдик(т) 12”⁵³. Jeśli indykt 1 kończy wpis poprzedzający, a indykt 12 odnosi się uposażeń dla córek Dowgirda, to można doprecyzować datę wystawienia dokumentu na okres pomiędzy wrześniem 1463 a sierpniem 1464 r. Lata 1463–1464 są najbliższe chronologicznie dacie spisania testamentów przez Andruszka Dowgirdowicza w 1461 r. Lata 1448–1449 nie wchodzą w rachubę, ponieważ wtedy Andruszko jeszcze żył, a w 1478 syn Oleny Andrzej był już bakałarzem w Krakowie.

Zapewne starsza, bo wymieniona w pierwszej kolejności, Anna Dowgirdówna dwukrotnie wyszła za mąż. Pierwszym jej mężem był Juszko Gojcewicz, a drugim Iwaszko Ilinicz. Juszko był starszy od swojej żony, bowiem pojawił się w źródłach dużo wcześniej. W 1481 r. (a więc już po jego zgonie) wymieniony jest z nazwy dwór Repuchów, nadany mu przez wielkiego księcia Zygmunta, czyli przed marcem 1440 r. Imiennie Juszko wymieniony jest jako beneficjent nadań, których inicjatorem był m.in. Dowgird⁵⁴. Trudno stwierdzić jednak, czy miało to miejsce już po ślubie Anny, czy jeszcze przed tym faktem. Nie wiadomo nic o dzieciach z tego małżeństwa. Nawet jeśli się urodziły, to wielkość zapisu, który uczynił Juszko dla swojej żony, sugeruje brak dorosłych męskich potomków. Zapis ten oprócz wymienionego wyżej Repuchowa, obejmował dwory: Wołkowicze, Miłotyń oraz danników: Kopieńczyckich, Szyrniewickich i z Białej. Wszystko, czym obdarował ją pierwszy mąż, Anna zapisała 18 października 1481 r. wraz z trzecią częścią ojcowizny swojemu drugiemu mężowi Iwaszkowi Iliniczowi⁵⁵. Wspomniana trzecia część ojcowizny, bo tyle wolno było alienować z majątku

⁵² R. Petrauskas, *op. cit.*, s. 111–113.

⁵³ В.м., [1440–1492], Во имя Воже. То сут книги кому корол имения роздал, LM 3/3, s. 28, kol. 1.

⁵⁴ В.м., [1440–1492], Во имя Воже. То сут книги кому корол имения роздал, LM 3/3, s. 19, kol. р.: „Юшку Кгоицевичу село Селино Федосевское Дожировичи, што в Слониме, Пан Довкгирдъ”; s. 58, kol. р.: „Юшку Кгоицевичу село Гошово, што за Кгардомъ было, Пан Довкгирдъ”.

⁵⁵ Nowogródek, 18 X [1481], Потвержене пану Ивану Илиничу имении, ему от жоны его Анны Довкгирдовны записаных на вечност, то ест Лынътупъ, Едупи, Репухова, Волковичи, Милотыню а данники Копенчичи а на Белои данники, etc., *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, wyd. L. Anužyte, Vilnius 2004, dok. 66, s. 111–112.

rodzinnego, obejmowała dwory Łyntupy i Jedupy (Jedupie) – oraz sześcioro sług, a wszystko to wraz z ziemią i ludźmi.

Jak ustalił Petrauskas, pierwszą żoną Iwaszka była nieznaną z imienia córka Kieżgajły Wolimuntowicza⁵⁶. Dzięki powinowactwu z Kieżgajłami, na podstawie testamentu Anny Butrymówny z 1476 r.⁵⁷ (adoptowanej córki Miłochny Kieżgajłówny i Piotra Giedygołdowicza), trafił do niego m.in. Mir. Nie można jednak rozstrzygnąć, z którego małżeństwa pochodziły dzieci Iwaszka, a miał ich co najmniej dwoje już w lutym 1477 r., gdy spisywał dokument sprzedaży Waškowi Lubiczowi włości Tarasowskiej⁵⁸.

O tym, jak olbrzymi majątek wniosła Anna w małżeństwo, może świadczyć kariera rodu Iliniczów, która na dobre rozwinęła się po jej ślubie z Iwaszkiem. Dostęp do majątków i wejście do kręgu elity władzy zaowocowało urzędami namiestnictwa witebskiego, a później smoleńskiego dla Iwaszka Ilinicza, oraz marszałkostwami i namiestnictwami dla jego synów: Mikołaja i Jurija. Podobnie wysokie były parantele obu: żoną Mikołaja została Hanna Mikołajówna Nacowicza⁵⁹, która po ojcu odziedziczyła Zelwę, a żoną Jurija – Jadwiga, córka Jana Juriewicza Zabrzezińskiego i Anny Nasutówny. Jak wynika z popisu z 1528 r., synowie obu braci mieli stawić 163 konie.

Anna i Iwaszko Iliniczowie mieli jeszcze jedną, nieznaną z imienia córkę, która wyszła za Dobrogosta Narbutowicza – namiestnika dorsunickiego.

Niemal pięć lat później po zapisaniu majątków drugiemu mężowi – 9 października 1486 r. – Anna, dla zbawienia duszy swojej oraz przodków i następców, ufundowała i uposażyła altarię w kościele w Łyntupach. Nadała na ten cel 6 ludzi wraz z określonymi świadczeniami, a Iwaszko Ilinicz dodatkowo nadał świadczenia z dworów: Komorowo, Markowskie i Łyntupy⁶⁰. Mikołaj Iwaszkowicz

⁵⁶ R. Petrauskas, *op. cit.*, s. 100–101, 245–246.

⁵⁷ AGAD, Dok. perg., dok. 7348. Więcej: K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w średniowieczu*, Poznań 1982, s. 33; W. Peltz, *Ród Giedygołda i jego majątkość. Z dziejów tworzenia się wielkiej własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w XV wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia” 1971, z. 11, s. 28.

⁵⁸ Troki, 27 II 1477, Iwaszko Ilinicz, namiestnik drohicki sprzedaje Waškowi Lubiczowi, pisarzowi królewskiemu majątkość swoją tarasowską, *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1: 1366–1506, Lwów 1887, s. 74–75, dok. 79: „а ничого собе не заховаючи, ни моей паней ани моим детем, ани ближним моим”.

⁵⁹ Mikołaj Iwaszkowicz Ilinicza ożenił się z Hanną Michałówną Nacowiczą, córką trzykrotnie zamężnej Katarzyny, a wnuczką kniazia Wasyla Fedorowicza Ostrogskiego. Pierwszym mężem Katarzyny Wasylewnej (ochrzczonej jako Agrypina) był Iwaszko Gojcewicz – brat Juszki, czyli pierwszego męża Anny Dowgirdówny.

⁶⁰ Łyntupy, 9 X 1486, Anna Dolgirdowiczówna żona Iwaszka Ilinicza, ołtarz w kościele swoim w Łyntupach pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, św. Andrzeja i św. Jerzego przez Andrzeja biskupa wileńskiego konsekrowany uposaża, nadając mu sześciu ludzi imiennie przywiedzionych z podaniem ich powinności; mąż jej zaś, rzechny Iwaszko Ilinicz daje dziesięcinę zbożową

Ilinicza 21 lipca 1495 r. doposażył sześcioma ludźmi ufundowaną przez swego ojca altarię w Łyntupach⁶¹.

Jurij Iwaszkowicz Ilinicza odziedziczył przynajmniej część Łyntup, ponieważ w lipcu 1501 r. w sporze z wielką księżną Heleną o zagarnięcie ziem i puszczy należących do dworu Kontjagińskiego na świadków swojego prawa do zajętych terenów powołał „лынтупцов”⁶². Sędzią w tej sprawie Aleksander Jagiellończyk ustanowił m.in. wspomnianego wyżej Dobrogosta Narbutowicza, czyli szwagra Jurija.

Powiązania rodzinne i majątkowe kniazów Świrskich przedstawił niedawno Jan Tęgowski⁶³. Z punktu widzenia spadkobrania po Dowgirdzie istotne jest stwierdzenie, że jego młodsza, bo wymieniona jako druga w kolejności córka Olena (Oluszka) wyszła za mąż za kniazia Pietka Krikowicza Świrskiego, oraz że spośród ich dzieci dorosłości dożyło trzech synów (Andrzej, Aleksander i Michał) oraz sześć córek (Jadwiga, Ludmiła, Aleksandra, Owdotia, Zofia i Anastazja). Tak liczni spadkobiercy otrzymali w sumie znaczny majątek, jednak po podzieleniu na nich wszystkich (po matce synowie dziedziczyli na równi z córkami) relatywnie niewielką jego część. Pewną wskazówką co do wartości spadku jest zapis z rozprawy odbytej w marcu 1503 r. o niewydzienienie najmłodszej córce należnego jej działu w majątkach macierzystych, tj. Świranach, Wornianach, Jasieni, Trokinikach i Biesiadach. Testament Oleny przywołany w tym sporze nakazywał pozostałemu rodzeństwu spłacić Nastazję Pietkową na sumę stu kop groszy. Wielki książę unieważnił („złamał”) testament i nakazał ponownie podzielić te majątki na równe części tak dla braci, jak i dla siostr⁶⁴. Tak więc dziewiąta część spadku była warta nie mniej niż owe sto kop groszy.

i ogrodową ze swoich dworów Komorowa i Markowskiego, z samych zaś Łyntup pieniężną, prócz tego ziemię przy polu plebana w granicach swoich opisaną i dwoje ludzi czeladnych; zobowiązuje do odprawiania przez każdorazowego rektora ołtarza dwóch mszy tygodniowo o odpuszczenie grzechów i za zmarłych, KDKW, dok. 349, s. 411–412.

⁶¹ Łyntupy, 25 VII 1495, Mikołaj Ilinicz dziedzic wsi Bolbrzek uposaża ołtarz, założony przez swego ojca w kościele w Łyntupach i konsekrowany już przez biskupa wileńskiego pod wezwaniem ŚŚ. Andrzeja apostoła i Jerzego, nadając mu: sześciu ludzi koło Serenczan imiennie przytoczonych wraz z całą przynależnością, czynszami i daniami; sześć funtów miodu, cztery chmielu i pół wosku z dworu swego w Łyntupach; plac przy stodole plebańskiej, pole na dziesięć beczek i dwie łąki w Łyntupach; dwoje służby; każdy rządcą tego ołtarza winien zato odprawić msze przy nim wedle brzmienia pierwszego przywileju (z 9 października 1486), t.j. dwie msze, jedną o odpuszczenie grzechów, drugą za umarłych, KDKW, dok. 434, s. 507–508.

⁶² Wilno, 24 VII [1501], Вырок в справе королевое ее м(илос)ти с п(а)ном Юремъ Илиничом о забране земель и пуци двора Контягинъского, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, wyd. A. Baliulis, Vilnius 2007 [dalej: LM 6/6], dok. 456, s. 270–271.

⁶³ J. Tęgowski, *op. cit.*

⁶⁴ Wilno, 15 III [1503], Вырок межи пани Олехновою Малышковича а братею ее кн(я)зи Петковичи и сестрами ее о част в ыименях материстых, въ Свиранех, въ Ворнянех, у Строяной, у Ясени, у Трокиниках и у Беседахъ, LM 6/6, dok. 503, s. 295–296.

Po śmierci męża Olena Dowgirdówna mieszkała w dziedzicznych Wornianach – świadczy o tym jej testament spisany w 1502 r. „in curia mea Vorniany”⁶⁵. Hrehory Stankowicz Ościk w 1516 r. przedłożył do konfirmacji darowiznę swojej teściowej, która zapisała mu: „данников своих отчинных пятьдесят ч(о)л(о)в(е)-ков у Спягле и на Лучей и на Кривом”⁶⁶. Były to zatem kolejne dobra odziedziczone po wojewodzie Dowgirdzie.

Andrzej Pietkowicz Świrski, który w 1476 r. immatrykułował się na Akademii Krakowskiej, po zdobyciu tytułu magistra został kanonikiem wileńskim, a pod koniec życia też proboszczem worniańskim. Należną sobie część spadku rozdysonował, m.in. doposażając kościół w Wornianach⁶⁷. Spadkobiercami księdza Andrzeja zostało jego rodzeństwo, ale nie obyło się bez sporów, czego przykładem jest proces o jego „otcziznu, djadkovščinu i materyznu”, który prowadzili synowie jego brata Michała Pietkowicza z Hrehorym Ościkiem (mężem Aleksandry Pietkówny)⁶⁸.

Drugi z synów Oleny – Aleksander Pietkowicz Świrski odsunięty został od spadkobrania po ojcu, ponieważ objął jego wysługę u kniaziów Śluckich⁶⁹, ale na równi z resztą rodzeństwa dziedziczył po matce. Przypadły mu udziały w Wornianach, które zbył w 1516 r. swojemu szwagrowi Hrehoremu Ościkowi, oraz udziały w Jasieni, które przeszły na jego syna Żdana. Małżeństwo Żdana Aleksandrowicza z Maryną Narbutówną Stanisławową Syrewicza okazało się bezdzietne, ale swój majątek zapisał żonie, a ta swojej córce z pierwszego małżeństwa

⁶⁵ Worniany, 26 IX 1502, Zавещание Елены Довгирдовны Петковой дочери ея Авдотье на движимое имущество (повозку, кубки, котлы, шубу) и огородъ въ г. Вильне. Писано въ Ворнянахъ, на латинскомъ языке, *Описание рукописного отделения...*, nr 34, s. 3; aneks 4, s. 44. Regest: Elenos Daugirdaitės Petkonienės testamentas, kuriuo savo sodą Vilniuje ir judomą turtą užrašo savo dukteriai Audotijai, *Pergamentų katalogas*, reg. 139, s. 63.

⁶⁶ Wilno, 20 VIII 1516, Пану воеводе троцкому на люди подле запису тещи ег(о), *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, wyd. K. Pietkiewicz, Vilnius 2003, dok. 554 (16), s. 306–307.

⁶⁷ Worniany, 15 VIII 1508, Andrzej Świrski, kanonik wileński i pleban kościoła parafialnego w Wornianach pomnaża ze swego majątku dotacją tegoż kościoła, ufundowanego przez przodków, G. Błaszczuk, *op. cit.*, reg. 10, s. 252; 27 VIII [1511?], Wilno, Wojciech (Radziwiłł), biskup wileński transumuje (w formie aktu notarialnego) dokument Andrzeja Świrskiego, kanonika wileńskiego dla kościoła w Wornianach z 15 VII 1508 r., *ibidem*, reg. 33, s. 255.

⁶⁸ Brześć, 22 VI 1511, Вырокъ князю Петру а князю Андрею зъ братьею ихъ Михайловичомъ Свирскимъ съ паномъ Григорьемъ Станиславовичомъ Остиковичомъ о имениа отчизну, дядьковщину и материзну ихъ на Сирмяжы а въ за-Мядельи и Ворняны, RIB 20, ks. 2, dok. 126, s. 716–718.

⁶⁹ Brześć, 22 VI 1511, Вырокъ князю Александру Петьковичу Свирскому зъ братаничи его княземъ Петромъ а княземъ Андреемъ Михайловичи Свирскими и зъ братьею ихъ, о неданье дельницы в-именьяхъ отчизных, которого при выслузе отца его въ Слуцку вырокомъ zostaweno, а за одоистьемъ имениа въ Слуцку до отчизное дельницы прити маеть, RIB 20, ks. 2, dok. 127, s. 718–720.

Barbarze Stanisławównie, co zostało potwierdzone wyrokiem gospodarskim w maju 1547 r.⁷⁰ We wrześniu tego roku mąż Barbary Miklasz Bartoszewicz Gorski skarżył kniaziów Ludwika i Jurija Świrskich o nieprawne wwiązanie się przez nich w 6 służb w jego majątku Jasienie⁷¹. Jak ustalił Tęgowski, Aleksander Pietkiewicz miał jeszcze córkę Zofię zamężną z Mikołajem Wojtkowiczem, a następnie z Andrzejem Żorwawskim⁷². Jej syn Sebastian Mikołajewicz Wojtkowicza procesował się o należną mu część spadku po kniaziu Aleksandrze, ale tylko z wysługi Pietka Świrskiego, a roszczenia Katarzyny, córki Zofii z drugiego małżeństwa, o spadek po Żdanie nie zostały przez hospodara uznane⁷³.

Spadkobiercami trzeciego syna Oleny, Michała Pietkowicza Świrskiego, było 6 synów: Piotr, Andrzej, Bolesław (Bolek), Ludwik, Jerzy (Jurij) i Erazm (Kozmus, Razmyśl). Każdy z nich odziedziczył po ojcu całkiem drobne części z dóbr swojej babki. O postępującej pauperyzacji świadczą liczne akty sprzedaży zawierane przez synów i wnuków Michała Pietkowicza. Przedmiotem obrotu nie były już jak dotychczas całe majątki czy ludzie (służby) wymieniani w liczbie kilku, czy nawet kilkunastu. Sprzedawano dwór, ułamkową część dóbr, łąkę lub jednego człowieka. Wśród częściej wymienianych nabywców byli m.in. Hrehory Ościk, Wasyl Kobylin, Stanisław Mordas oraz Lew Roski i jego syn Stefan. Dopiero rozpoczęcie kariery dworskiej przez Łukasza i Jana Bolesławowiczów Świrskich dało finansową podstawę do skupowania części dóbr odsprzedanych przez innych członków rodziny, czy też procesowania się o zbycia przekraczające statutową trzecią część. Byli oni jednak ostatnimi spośród Świrskich, którzy usiłowali odzyskać utraconą pozycję zarówno społeczną, jak i ekonomiczną. Według popisu z 1528 r. wszyscy zapisani jako kniaziowie z tego rodu oraz wdowy kniaziowskie zobowiązani byli wystawić 31 koni. Liczbę tę można zwiększyć o kolejnych kilka koni, które zobowiązani byli wystawić bojarzy z chorągwi krewskiej i świrskiej, a noszący imiona i patronimiki odpowiadające żyjącym ówczesnie kniaziom Świrskim. Jest to aż czterokrotnie mniej niż u Iliniczów.

Pierwszym mężem Jadwigi Pietkówny był Niekrasz Wołodkowicz, a drugim Jan Jakubowicz Niemirowicza (syn Światochny). Razem z synem z pierwszego małżeństwa Stanisławem, sprzedała ona w 1516 r. Hrehoremu Ościkowi część

⁷⁰ Wilno, 25 V 1547, Справа Яна Томъковича и жоны его з Миклашом Кгорским о тестамент и о речы рухомые Анъдрея Жоравъского, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 234 (1546–1548). Teismų bylą knyga 19 (XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios kopija)*, wyd. I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė, Vilnius 2009 [dalej: LM 234/19], dok. 109, s. 138–139.

⁷¹ Wilno, 15 IX 1547, Вырокъ Миклаша Кгорского с кн(я)зем Лодвиком а с кн(я)зем Юремъ Свирскими о безпрвное увязан(ь)е в шост(ь) служоб людей его ясеньских, LM 234/19, dok. 105, s. 133–134.

⁷² J. Tęgowski, *op. cit.*, s. 100–101.

⁷³ Wilno, 25 V 1547, Справа Яна Томъковича и жоны его з Миклашом Кгорским о тестамент и о речы рухомые Анъдрея Жоравъского, LM 234/19, dok. 109, s. 138–139.

Wornian. Inną częścią spadku przypadłą Stanisławowi Niekraszewiczowi były Horodyszczce i Strunojty⁷⁴.

Mąż Aleksandry Pietkówny Hrehory Stankowicz Ościk starał się skupić w swoim ręku dziedzictwo Dowgirdów i Świrskich. Ich córka Elżbieta Ościkówna odziedziczyła m.in. macierzyste Worniany, o które procesowała się ze swoimi braćmi Hrehorowiczami⁷⁵.

Owdotia Pietkówna z mężem Waławem Jakubowiczem Niemirowicza (kolejnym synem Światochny) miała wspomniane wyżej cztery córki: Hannę, Nastazję, Dorotę i Olenę. Jeszcze za życia matki została obdarowana przez nią jej ruchomościami.

Po Olenie Dowgirdównie jej trzy córki: Ludmiła Andrzejowa Sołohubowicza, Zofia Kieżgajłowa i Nastazja Olechnowa Małyszkwiczka dziedziczyły ułamkowe części w Świranach, Wornianach, Jasieni, Trokinikach i Biesiadach. Nie udało się ustalić, jakie były dalsze losy należnych im udziałów.

Odnaleziona przez Petrauskasa wzmianka o spisany w 1485 r. testament Bogdany Dowgirdówny jest jedyną informacją na jej temat⁷⁶. Podobnie nie wiadomo nic więcej o nieznannej z imienia córce Dowgirda, a żonie Aleksandra Wodorackiego, o której wspominał Kojałowicz. Nie jest również wykluczone, że jest to ta sama osoba.

Podsumowanie

Problematyka rozwoju jednych rodów, a wymierania innych oraz związanej z tym sukcesji dóbr została, jak się wydaje, dostatecznie dobrze przedstawiona na przykładzie descendentów Dowgirda – możnowładcy, który swoją karierę rozpoczął jeszcze w czasach Witolda. Można zaobserwować tutaj takie zjawiska, jak zgon jedynego syna i wygaśnięcie rodu w linii męskiej oraz występujące z jednej strony rozdrobnienie majątku pomiędzy spadkobierców i w efekcie jego zatracenie, a z drugiej strony zbudowanie kariery na podstawie dóbr otrzymanych w spadku. Dzieje majątków odziedziczonych przez jego dwie córki: Olenę i Annę, są niemal modelową egzemplifikacją dwóch rodzajów losów rodzinnych majątków w XV i XVI w.

⁷⁴ Grodno, 16 III 1522, Выборъ судей и назначеніе срока для разбора жалобы пана Андрея Чижевича на пана Станислава Некрашевича, RIB 20, ks. 3, dok. 216, s. 1543–1545.

⁷⁵ [Jaworów], [14–17 IX 1524], Лист заручни еи же [Алжбете Миколаевои Станиславовича] против того ж п(а)на краичог(о) [Григоря Остиковича], и брата его п(а)на Юря Остиков(ича), о не делене имена материзны их Ворнян аж учинивши еи первеи досыт за шкоды водле суда, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529). Užrašymų knyga 14*, wyd. L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius 2008, dok. 466 (399), s. 196.

⁷⁶ R. Petrauskas, *op. cit.*, s. 185, przyp. 160; na podst. B. Wróblewskich, RS, F 256, dok. 2920.

Olena – żona kniazia Pietka Świrskiego i jej siostra Anna – żona najpierw Juszki Gojcewicza, a następnie Iwana Ilicicza, wniosły swoim mężom w posagach spore nadania. Konieczność uposażenia z majątków macierzystych dziewięciorga dzieci (w tym sześciu córek) urodzonych przez pierwszą z nich w porównaniu z brakiem potomków w pierwszym małżeństwie, a urodzonymi z drugiego małżeństwa tylko dwoma synami i córką spowodowały tak daleko idące zróżnicowanie majątkowe już w następnym pokoleniu.

Streszczenie

Jan Dowgird co najmniej dziesięć lat (w latach 1433–1443) sprawował urząd wojewody wileńskiego, czyli najwyższego świeckiego urzędnika w Wielkim Księstwie Litewskim oraz brał czynny udział w radzie wielkksiążęcej. Tylko część zgromadzonego przez niego majątku odziedziczyli spadkobiercy. W pierwszej kolejności był to jego syn Andruszko Dowgirdowicz, po którym z kolei dziedziczyła jego żona Światochna i ich córka Elżbieta Andruszkówna. Wobec braku innych męskich potomków znaczące nadania otrzymały dwie wojewodzianki: Anna (Anuszka) i Olena (Oluszka). Dalsze losy majątków otrzymanych przez córki Dowgirda są doskonałym przykładem deprecjacji lub budowania znaczenia rodzin ich mężów. Olena była żoną kniazia Pietka Świrskiego, a Anna – najpierw Juszki Gojcewicza, a następnie Iwana Ilicicza; obie wniosły w posagu spore nadania. Konieczność uposażenia z majątków macierzystych dziewięciorga dzieci (w tym sześciu córek) urodzonych przez pierwszą z nich skutkowałą pauperyzacją tej gałęzi rodziny Świrskich, i to mimo kniaziewskiego pochodzenia jej męża. Diametralnie różna była sytuacja Anny: brak potomków z pierwszego małżeństwa wraz z dodatkowym „owianowaniem” jej przez Juszkę Gojcewicza oraz fakt posiadania tylko dwóch synów i córki z drugiego małżeństwa dały znakomite zaplecze materialne rodzinie Iliciczów.

Heirs of Dowgird, Palatine of Vilnius Summary

Jan Dowgird (Jonas Daugirdas) held for at least ten years (1433–1443) the office of Palatine of Vilnius, the highest secular one in the Grand Duchy of Lithuania, active member of the Grand Duke's council. Only a part of his possessions was inherited by his descendants. Firstly, by his son Andruszko Dowgirdowicz and his heirs: the widow Światochna and their daughter Elżbieta Andruszkówna. As there were no more male heirs, large inheritance was bestowed on two daughters of Dowgird: Anna (Anuszka) and Olena (Oluszka). The fate of the estates given to these daughters is a perfect example of depreciation or establishing of the importance of the respective families of their husbands. Olena was the wife of kniaz Pietko Świrski, Anna – first of Juszko Gojcewicz, then of Iwan Ilicicz. Both women were granted large dowries. The necessity of endowments from maternal property for Olena's ten children (among them six daughters) resulted in the pauperisation of this branch of the Świrski family, despite of the ducal descent of the husband. Radically different was the situation of Anna. The lack of children in the first marriage and an additional marriage portion given to her by Juszko, as well as only two sons and a daughter resulting from the second marriage contributed to an excellent material base of the Ilicicz family.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Błaszczyk G., *Regesty dokumentów diecezji wileńskiej z lat 1507–1522 Jana Fijałka i Władysława Semkowicza*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 2003, t. 9, s. 247–299.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. 1: (1387–1468), Kraków 1932–1948.
- Kojałowicz Wijuk W. SJ, *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1897 (reprint: Poznań 2002).
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, wyd. A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius 1998.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, wyd. L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius 1998.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, wyd. L. Anužytė, Vilnius 2004.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, wyd. A. Baliulis, Vilnius 2007.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7*, wyd. I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius 2012.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, wyd. K. Pietkiewicz, Vilnius 2003.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, wyd. D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius 2001.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529). Užrašymų knyga 14*, wyd. L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius 2008.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, wyd. D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius 1998.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 229 (1540–1541). 10-oji Teismų bylų knyga*, wyd. S. Lazutka, I Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, J. Karpavičienė, Vilnius 2003.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 234 (1546–1548). Teismų bylų knyga 19 (XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios kopija)*, wyd. I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė, Vilnius 2009.
- Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, współpr. R. Grzesik, Kraków 2004.
- Pergamentų katalogas*, oprac. R. Jasas, Vilnius 1980.
- Акты Литовской Метрики*, wyd. Ф.Н. Леонтович, Варшава 1896.
- Литовская Метрика. Книги судных дел*, Санкт Петербургъ 1903 („Русская Историческая Библиотека”, t. 20).
- Литовская Метрика*, dz. 1, cz. 1: *Книги записей*, t. 1, Санкт Петербургъ 1910 („Русская Историческая Библиотека”, t. 27).
- Описание рукописного отделения Виленской Публичной Библиотеки*, t. 3, wyd. К. Снитко, Вильна 1898.

Opracowania

- Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887.
- Czaykowski M., *Prawo bliskości krewnych w dawnym prawie litewskim od drugiej połowy XIV wieku do schyłku XVIII wieku*, Warszawa 2013.
- Halecki O., *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915.
- Kelma E., *Ród Sakowiczów i jego majątności w XV i pierwszej połowie XVI wieku*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 1989, t. 3, s. 155–177.

- Mikulski W., *Gramota wielkiego księcia Kazimierza Jagiellończyka dla wojewody wileńskiego Dowgirda z 1442 r.*, „Przegląd Historyczny” 1995, t. 86, z. 1, s. 67–74.
- Ochmański J., *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972.
- Ochmański J., *Moniwid i jego ród*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 2003, t. 9, s. 13–74.
- Peltz W., *Ród Giedygołda i jego majątności. Z dziejów tworzenia się wielkiej własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w XV wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia” 1971, z. 11, s. 23–44.
- Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius 2003.
- Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim 2014.
- Pietkiewicz K., *Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w średniowieczu*, Poznań 1982.
- Tęgowski J., *Rodowód kniżąt Świrskich do końca XVI wieku*, Wrocław 2011.
- Semkowicz W., *Dowgird Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 350–351.
- Semkowicz W., *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica” 1989, t. 3, s. 7–139.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XVI–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, współpr. U. Jemialianczuk, A. Macuk, red. Andrzej Rachuba, Warszawa 2004.

Wojciech Budzisz – mgr; główne kierunki badań to kształtowanie się i skład narodu politycznego Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz hierarchia powiatowa po reformach administracyjnych Zygmunta Augusta. E-mail: wojtekbud@o2.pl